

Нашрга тайёрловчи:
Шавкат ИСМОИЛЗОДА.

НУРАТО ҚИССАСИ

«ТАМАДДУН» Тошкент - 2010

Нашрга тайёрловчи:
Шавкат ИСМОИЛЗОДА

Такризчи: **Сулаймон ИНОЯТОВ**
тарих фанлари доктори, профессор

Илмий маслаҳатчи:
Абдурасул ЭРГАШЕВ

ISBN 978-9943-377-13-4

© «TAMADDUN» МЧЖ нашриёти,
2010

НУРАТО

Тошпўлат Ҳамид

Табиат нур ато этмиш,
Бу ерни Нурато дерлар.
Кимики кўрмагани бўлса,
Қилибдур ул хато дерлар.

Чўзиб бўи тоғлари кўкка,
Бу осмон устунни гуё.
Азалдан боғлари жаннат,
Бу жаннат нур зиё дерлар.

Париваи қизлари дилкаш,
Йигитлар паҳлавон, ўктам.
Муҳаббат бобида якто,
Тутур шарму ҳаё дерлар.

Қалашиган - тоғу тошлардан,
Шалола шарқираб оққай.
Бу ерда мункимас чоллар,
Олиб қўлга асо дерлар.

Булоқлардан зилол сувлар,
Ичиб ойдинда оҳулар.
Саҳарлаб сайраган каклик,
Қилар кайфу сафо дерлар.

Юракдан дарз кетиб кўплар,
Шифо излаб юрар бекор.
Бу гулшан хасталикларга,
Ўзи доим шифо дерлар.

Бу ерни Тошпўлат куйла,
Табиатни севар бўлсанг.
Азалдан бахшилар юрти,
Қадамда куй - наво дерлар.

Муқаддима

Тарих саҳифаларига Нур шаҳри дея мухрланган Нурота Ўзбекистоннинг муқаддас шаҳарларидан бири бўлиб, уни магрибу машриқда ҳам билишади.

Марказий Осиёда, Туркистонда одам яшаган жой, тарихимиз бешикларидан бири Нуротадир.

Бухоролик тарихчи Абу Бакр Мухаммад Жаъфар Наршахий Х асрда ёзган «Бухоро тарихи» асарида қуйидаги маълумотларни келтиради: «Нур катта ва гўзал жой, унда масжиди жомеъ бор. У кўпгина работларга эга. Бухоро ва бошқа жойларнинг одамлари ҳар йили зиёрат учун у ерга борадилар. Бухоро аҳолиси бу ишда кўп муболаға қиладилар. Нур зиёратига борган киши ҳаж қилган кишининг фазилатларига эга бўлади. У зиёратдан қайтиб келганида табаррук жойдан келганлиги сабабли шаҳарни ҳавозабанд қилиб безатадилар. Бу Нурни бошқа вилоятларда «Нури Бухоро» дея айтадилар»

Шаҳар Хитой билан Европани боғлаган «Буюк Ипак йўли» устидаги энг гўзал манзилгоҳлардан бири саналган. У карвонлар тўхташи учун кулай ва бехатар жой ҳисобланган. Карвонлар нафақат савдо учун, балки шифобахш чашма сувидан гамлаб олиш учун ҳам тўхгаган.

Кўхна ва мўйсафид Нур шаҳри хусусида кўплаб ривоятлар ва афсоналар тўқилган. Уларнинг қарийб барчасида нуроталикларнинг «Каъба»си ҳисобланмиш муқаддас чашма улуғланган. Денгиз сатҳидан 524 метр баландликда жойлашган чашма бутун Ўзбекистон халқининг ардокли гўшасидир.

Чашманинг ғаройиб мўъжизали қудрати олдида лол қолади киши. Эрталабки куёшнинг шаффоф нури таъсирида чашма узра бамисоли кўзгудан акс этаётган беҳисоб сержило нурлар барчани сеҳрлаб худдики куч- қувват ато этади. Табиий-илохий Иур таъсирида сув юзасига қўтарилган балиқлар ўзининг қувноқ рақси билан порлаб турган нурни янада баландроққа ёғдулантиради.

Чашма узра товланаётган нурнинг инсонлар кўз ўнгида турли рангда ва турли шаклда пайдо бўлишининг ўзи бир

бетакрор мўъжиза. Ҳар куми мимглаб одамлар ушбу ҳайратомуз сеҳр-синоатнинг гувоқи бўлишади ва яратганга тасаннолар айтишади.

Нурота - пурвиқор тоғлар салтанатида жойлашган афсонавий жаннатмакон маскан. Шаҳар географик жихатдан энг қулай жойда жойлашган. жологик жихатдан Ўзбекистоннинг энг тоза беғубор водийларидан бири сифатида азалдан инсонлар эътиборини жалб этиб келган. Бу ерда Марказий Осиёнинг турли шаҳар ва қишлоқларидан келган саёҳатчиларни учратиш мумкин.

Хусусан, чашма сувининг рангсиз, ҳидсиз, юмшоқ, ширинлиги, ҳароратининг мупасил қишин-ёзин +19,5С бир хиллиги, ҳар секундда 360-400 литр сигимда кайнаб чикиб туриши, серсувлиги. таркибида турли шифобахш микроэлементларнинг мавжудлиги бир қатор хасталикларга шифодир.

Тип-гиник зилол сувда сузиб юрган ширмоқи балиқлари завқингизни оширади. рухингиз енгиллашиб кўнглингиз равшан тортади. Бамисоли вужудингиз дарддан фориг бўлгандек енгил тортасиз. Ширмоқи балиқларини маҳаллий халқ ва саёҳатчилар габаррук деб билишади, уларга асло озор етказишмайди.

«Чашма» табиий меъморий мажмуаси музейи таркибига Нур чашмаси, Нур қалъаси, IX аср ёдгорлиги «Чилустун» жомеси, XVI аср ёдгорлиги «Нанжавақта» кағта гумбаз масжиди, музей заллари, шайх Абулҳасан Нурий макбараси, Нургул бинти Абулҳасан қабри, Нургулато қудуги ва Мадраса хужралари киради.

Тарихий манбаларда Шайх Абулҳасан Нурий макбарасини зиёрат қилиш учун Нур шаҳрига борилиши таъкидланади.

Абдурахмон Жомийнинг «Нафахотул-унс мин ҳазоратул қуде» асарида: «Шайх Абулҳасан Нурий-аз табакаи сония хаёт. Шаҳри буд миёни Ҳирот, Марв ва Боғдод аст. Бо Сирри Сакатий, Муҳаммад Али Кассо, Муҳаммад Абу-ал Ҳаворий суҳбат дошт ва Зуннун Мисрийродида буд» деган маълумот келтирилади.

Нурато узбек, араб ва форсий тилларида «нур» ва «ато» сўзларидан ташкил топган бўлиб «ёруглик, рўшнолик таратадиган», яъни «нур ато этадиган жой» маъносини англатади. Дархақиқат, Зарафшон дарёси Мовароуннаҳрнинг олтин узуги бўлса, Нур чашмаси унинг ёқут кўзидир. Нуратонинг иккинчи - Нурота атамаси, чашма соҳилида дафн этилган Нур ота - Шайх Абулхасан Нурийга тааллуқлидир.

Нуротанинг номи жаҳонга машхур. Келган саёҳатчилар, хорижий меҳмонлар ўз тарихимизни қандай эъзозлашимизни, аجدодлар руҳига нисбатан ҳурматимизни кўриб тасаннолар айтишади.

Мусгакил Ўзбекистоннинг улкан мозий китобидаги энг кўхна шаҳарларидан бири Нур ва унинг чашмаси узра нур порлайверсии.

НУРОТА

Қўчқор Ҳомидов

Оллох, назар солган бир маскан,
Нуротада мўъжиза кўрдим.
Ўнгиммикан ё тушиммикан,
Бир кун гўё жаннатда юрдим.

Қир тоғлари жуда баҳаво,
Чашма суви дардларга даво.
Ҳофизлари экан хуш наво,
Нуротада мўъжиза кўрдим.

Балиқларга қолдим термулиб,
Умрим ўтар шамолдек елиб.
Аждодларим кегандир келиб,
Нуротада мўъжиза кўрдим.

Нурота шаҳри бўлди обод,
Зиёрат қил, кўнглинг бўлар шод.
Қари-ю ёш қилар эътиқод,
Нуротада мўъжиза кўрдим.

Нурота - муқаддас диёр

Ҳар бир халқ ўз тарихини йиллар, асрлар давомида бағрида авайлаб ўзидан кейинги авлодларга бор ҳолича ҳақиқатдан чекинмай етказиб бергандагина келажакни ярата олади.

Мустақил Ўзбекистонимизнинг энг кўҳна тарихий шаҳарларидан бири, Туронзамин тарихида Нур номи билан машҳури жaxon бўлган Нурота юртимиз тарихининг зарваракларидан биридир.

Нурота - гўзал тоғлар орасида жойлашган маскан. Унинг бепоён яйловлари, баҳор ойларида қип-кизил лолаларга бурканадиган қир-адирлари, сўлим боғлари бетакрордир. Нуротанинг кўп сонли булоқлари йилнинг тўрт фаслида ҳам сизиб ётади. Шимол томони чўлга туташган кўм-кўк Нур водийсидаги булоқ ва чашмалар асосий ҳаёт манбаи ҳисобланади.

Асрлар оша Нуротанинг донгини оламга таратиб турган нарса унинг Чашмаси, сержило қорақўл терилари, камалакнусха мрамаридир.

Нур хусусида тарихий манбаларни варақлаганда у кўз ўнгимизда ШЖРК дунёсининг муҳим маданият ўчоғи, Бухоро воҳасининг кўчманчи ва ўтrock ҳаёт кечирувчи аҳолиси чегарасида жойлашган бир дарвоза сифатида намоён бўлади.

Қадимда Нурота тизма тоғлари мустаҳкам девордай Сўғдиёна ва Бухоро воҳасини Қизилқумдан эсадиган шамол ва гармселлардан тўсиб турган. Узоқ ўтмишда Сўғдиёнага икки йўл орқали кириш мумкин бўлган. Бири Жиззах яқинидаги Илон-ўтди (Темур дарвоза) ва иккинчиси Нур бўлган. Искандар Зулқарнайн ҳам юртимизга Нурота тизма тоғлари орқали кириб келган. Шунинг учун харбий стратегик аҳамиятга эга бўлган бу икки манзилгоҳ кучли қалъа ва кўргонлар билан мустаҳкамланган.

Бугунги кунда улкан тепаликларга айланиб қолган Нур қалъаси, Ғозгонтепа, Деҳибаланд кўрғони, Темирқовук

кўрғонлари, Сентобтепа, Пашшот харобалари, Бўшанг калъа, Беккултепа, Дойлоқтепа, Соптепа, Сангузарсойтепа ва БОУЛКУ археологик ёдгорликлар бизга узок мозийни эслагиб туради. Тепаларга айланиб қолган бу антик ёдгорликларда олиб борилган дастлабки илмий-тадқиқот натижалари ҳар қандай ғарихчини ўйга толдиради.

Ўтмишда Нур Сўғдиёнанинг манзилгохларидан бири бўлиб, у ҳарбий стратегик аҳамиятга эга бўлган савдо нуктаси ҳисобланган. Нурни забт этган душман учун Бухоро томонга йўл очилган. Бухоронинг ўн икки дарвозаларидан бири шунинг учун ҳам "Дари Нур", яъни «Нур дарвозаси» дея номланган. Айтишларича, бу дарвозага олтиндан ишлов берилган.

Нур аҳолиси минг йиллар давомида юртимизга шимолдан бостириб келган боскинчиларга қарши кўкрагини қалқон қилган халқдир.

Искандар Зулкарнайн милоддан аввалги 329 йилда Нур, Бухоро орқали Сир водийсига чиққан. 1033 йили Салжуклар шу йўлдан Бухорога ўтишган. 1220 йили Чингизхон қўшинлари Нур калъасини забт этиб, Бухорога юриш қилганлар. 1365 йилда Амир Темур аввал Нурни ўзига қаратиб. сўнгра Бухорога ўтган.

Шахар жанубида жойлашган Нур чашмаси ва унинг атрофидаги шахристон тахминан 500x500 ҳудудни ўз ичига олади. Шахристонга қадимда битга дарвоза орқали кирилган ва у "Дарвозаи Кўрғон" деб юритилган. Ундан чиққан йўл шимолий мудофаа девори бўлган Пиростанинг ўртасига йўналтирилган.

Пироста девори ҳақида археолог, тарихчи-олим Ҳ.Муҳаммадов ўзининг "Қадимий мудофаа деворлари" асарида шундай маълумот беради: "Пироста девори милоддан аввалги III асрдан то эрамизнинг X асригача мавжуд бўлиб, унинг узунлиги 20-21 километрни ташкил қилган.

Пироста мудофаа девори машҳур Нур калъасининг гарбида тоғ чўққисидан маҳсус бино қилинган иншоот харобасидан бошланиб шимолга томон 4 км масофада давом этади. Сўнгра у кескин бурилиб шарққа йўналади, икки километр нарида Эшон

Саиджон кишлоғидан жануброқдан ўтиб 5 км. дан сўнг девор Шарқий жанубга кейин жанубга қараб ўз йўналишини ўзгартиради. Шу йўналишда 3 км. дан сўнг Шарқ томондан Нур қальғасига бирлашиб кетади.

Пироста девори пахсадан курилган бўлиб, маҳаллий аҳолининг айтишича, унинг устидан иккита арава ёнма- ён бемалол юрган.

Пироста девори ичкарасидаги ер майдонидан шаҳарликлар богдорчилик, дехкончилик учун фойдаланишган.

Нуроталик Р.Ахмедовнинг Нур қальғасининг бевосита замондоши бўлиб, у учта дарвозадан иборат бўлган. Булар «Дарвозаи Пироста», «Дарвозаи Работ», «Дарвозаи Шоди» деб аталган. Ҳерман Вамбери ҳам ўзининг "Бухоро тарихи" асарида "...Нур шахрининг дарвозалари очилди", - деб шаҳар дарвозалари бир нечталигини айтади.

Академик Я.Ғуломов ўзининг "Ўрта Осиё этнографияси ва археологияси" асарида қадимги Пироста деворини қарийб тўртбурчак шаклда ифодалайди ва шаҳар аҳолиси ҳар қандай вазиятда ҳам ўзларини ишонч билан химоя қилганликлари ҳақида ахборот беради.

Археолог О.М.Ростовцев 1974 йилда олиб борган илмий-тадқиқотларидан сўнг Пироста муҳофазат деворининг план-схемасини яратади ва муҳофазат деворини "Кампир девор" деб атади.

Ўтмишда Нур орқали катта ҳарбий ва маданий аҳамият касб этган қадимий тош йўл ўтган. Бу тош йўл орқали қарвонлар Бухорога, ундан сўнг Жанубий Қозогистон ва Ёттисувга чиққан. Қадимги тош йўл орқали Нурга кўплаб қарвонлар келиб тўхтаган. Худди ана шу тош йўл орқали Чингизхон армияси Бухорога ўтган.

Археолог А.Қабировнинг фикрича. Хитой билан Европани боглайдиган Буюк Ипак йўлининг бир гармоғи Нур, Қароқарга, Мингбулоқ, Хоразм орқали Волгага чиққан. Нур шаҳри гарбидаги Пашшот қўргонида савдо- сотиқ ривожланган. Нур

аҳолиси дон маҳсулотлари, қорақўл тери, хунармандчилик буюмлари, сабзавот- полиз экинлари, ҳўл ва қуруқ мевалар билан савдо қилишган.

Шунингдек қарвонлар шифобахш чашма сувидан гамлаб олиш учун ҳам Нурга тўхташган. Шахарлик кексалар тилида "Шаршараи Қўчот, ғулгулаи Пашшот" деган ибора бор. Шахарликлар Қўчотда оқаетган сувнинг шаршарасини. Пашшотда бўлаётган бозор ғулғуласини бемалол эшитишган. Қўчот ва Пашшот манзилгохларининг Нур шаҳридан 7-8 км. масофада жойлашганлигини ҳисобга олсак Қўчотда катта сув манбаи бўлганлиги ва Пашшотда катта бозор ташкил топган бўлганлигининг гувоқи бўламыз.

Ўзининг ёши, қадимийлиги, узунлиги жиҳатидан энг бебаҳо йўл-бу Буюк Ипак йўлидир. Бу йўлга милоддан аввалги иккинчи минг йилликда асос солинган. У маҳалларда Ипак йўлининг асосий улови-туя, от, эшак ҳисобланган. Лекин асосан одамлар пиёда йўл юрганлар.

Катта йўл ёқасида жойлашган Нур шаҳри аҳолиси ҳам савдо-сотик билан шугулланиб шахар иқтисодиётини ривожлангирган.

Нур шаҳрига қайси томондан қирманг худди маёқ сингари Нур қалъаси яқкол кўзга ташланиб туради. Бу обида Ўрта Осиёда исломга қадар қурилган антик археологик ёдгорлик саналади. Археолог Я.Ғуломов "Нур қалъаси милоддан аввалги йилларда бино бўлган", - деб ёзади.

Ривоятларга қараганда, Чингизхон узоқдан тоғ тепасида қурилган Нур қалъасини кўриб шошилиб қолган. Шахарни ўраб турган Пироста мудофаа деворини кўриб шаҳарга кечаси хужум қилишни буюрган.

Нур қалъаси Бухоро ва Самарканд йўлидаги истехком бўлиб, шахар ўрта асрларда "Нури Бухоро" деб ҳам юритилган.

Нур қасрини, - деб ёзади археолог Б.Ўроқов, - Искандария ҳам дейишади. Чунки уни маҳаллий халқ Искандарга қарши қураш жараёнида қурган.

Академик В.А.Нильсон (1953), академик Я.Ғуломов (1968) томонидан олиб борилган археологик қазилмалар натижаси шуни кўрсатадики, қалъанинг остки маданий қатлами милоддан аввалги асрларда бино бўлган.

Нур қалъаси машҳур Нур чашмасининг устки қисмида сув бошига эгалик қилиш, душман камалига бардош бериш мақсадида қурилган. Қалъанинг ички қурилмалари яхши сақлаб қолинмаган.

Қалъа қурилиш тарихига кўра ўзига хосдир. У "Кичик айиқ" юлдузлар туркумига мое равишда 7 та минора ва уларни бирлаштирувчи йўлаклар билан бирлаштирилган. Махаллий отахонларнинг айтишларича, агар қалъа душман томонидан ўраб олинса ҳам қалъадагилар сувсиз қолишмаган. Қалъанинг тахминан ўрталари-дан аскарлар махсус зина билан тушиб қалъа остидан оқиб ўтаётган чашмасувидан олиб чиқишган.

Нур қалъасининг асосий меъморий қурилиши IV-VII асрларда қайта тикланган. VIII асрга келиб уруш тўфонлари уни яна харобага айлантирган. Сомонийлар даврида яна қайта таъмирланган. Нур қалъаси XVIII асрларда янада мустақамланиб, кадимги пойдевор устига яна кузатув миноралари қурилган. Қалъа асосан хом ғишт ва тошдан қурилган.

Нур қалъаси кўплаб лашкар ва лашкарбошиларни ўз химоясига олган. Сомонийларнинг душман томонидан тор-мор этилган охирги вакили Мунтансир Нурга келиб жойлашган ва 1004 йилга келиб Дабусиядагн душманга қарши хужум уюштирган.

Дарҳақиқат, табиатнинг Нури ёғилган бу кўхна шаҳар ўзининг кўплаб муқаддас исломий қабрлари, қадамжолари билан Ўзбекистоннинг бошқа шаҳарларидан ажралиб туради. Ушбу зиёратгоҳ жойлар бугунги кунда гадкиқ этишга муҳтож. Шайх Абулҳасан Нурий қабри (Чашма соҳилида), Шайх Абулҳасан Румий қабри (хонакоҳда), Хўжа Бурҳониддин Жариллоҳ қадамжоси (Мозори Бандикушоҳ), Ахмади Замжий (Мозори

Сангандоз) кадамжоси, Хўжа Убайдуллоҳ кадамжоси, "Мозори Чилла" Биби Ситтаи тагалбоз, (Мозори Шохируст) кадамжоси. Нукриддин Каттол (Темирковуқдаги авлиё) зиёратгоҳи, Боумар сўфи (Қўрғон маҳалласи) қабри. Нургулато қабри (Чашма соҳилида), Имом Ҳасан Имом Хусайн кадамжоси (Деҳибаланд қишлоғида), ҳазрати Шохимардон (Ғозгон қўргонида), Хўжа Абдуҳолик Ғиждувоний кадамжоси (Қўрғон маҳалласида), Занги ота кадамжоси (Қўчот худудида) ва бошқа кўплаб табаррук зиёратгоҳлар йиллар давомида Нуротанинг исломий мавқеи халқимизнинг диққат марказида турганлигидан далолатдир.

Ўрта асрларда илм-фан гуллаб-яшнаган Бухоро ва унинг атрофидаги энг қадимги ш&чарларидан бири бўлган Нурнинг "Нури Бухоро" деб аталиши бежиз эмас. XX аср охирида шаҳарда 32 та масжид, чашма мажмуасида Мадраса ва хонақоҳлар бўлганлигини маҳаллий халқ ҳозир ҳам эслайди. Кўпинча масжидлар ўзларидан қадимийроқ меъморий обидалар устига қурилган. Эскирган, бузилиб кетган масжид ўрнига янгиси қурилаверилган. Аммо масжиднинг эски номи сақланиб қолган.

Нуроталик кекса отахонлар Ф.Бахромов ва А.Самадовлар қуйидаги масжид номларини санаб бердилар:

I. Арабгузар масжидлари

1. Сайидато масжид.
2. Чуқурак масжид.
3. Масжиди Сафед.
4. Шақарак масжид.
5. Баргсўз масжид.
6. Ҳовузак масжид

II. Ўрта гузар масжидлари

1. Домалла масжид.
2. Қалтакўча масжид.
3. Турко масжид.
4. Содик масжид.
5. Қулмахмад масжид.
6. Мозори чилла масжид.

7. Бўдик масжид.

III. Миришкор гузар масжидлари

1. Дуоба масжид.
2. Достон масжид.
3. Луччак масжид.
4. Осиёибаланд масжид.
5. Миришкор масжид.

IV. Работтулғон гузар масжидлари

1. Курғон масжид.
2. Етимча масжид.
3. Дашт масжид.
4. Хўжа масжид.
5. Авезхўжа масжид.
6. Сариосиё масжид.
7. Работтулғон масжид.
8. Лўла масжид.

Шаҳардаги гузар масжиди номлари асосан маҳаллалар номлари билан бир хил бўлган. Масалан, Домалла масжид - Домалла маҳалласи, Сайидато масжид Сайидато маҳалласи, Достон масжид - Достон маҳалласи ва хоказо. Юқоридаги масжидларнинг қарийб ҳаммаси бузилиб кетган. Фақатгина шаҳардаги "Чилустун" жоме масжиди, "Панжвақта" Катта Гумбаз масжиди, Домалла, Сайидато, Баргсўз, Оқмачит каби масжидлар кутубхона, маҳалла идораларига айлантирилганлиги сабабли сақланиб қолган ва ҳозирги кунда диндорлар ихтиёрига берилган. Мустақиллик йилларида шаҳардаги гашаббускор зиёлилар саъй-ҳаракати билан Бўдик ҳамда Осиёибаланд масжидлари эски ўрнида яна қад кўгарди.

Асримиз бошида Нуротада масжидлар сонининг кўплиги халқимизнинг маданияти юқори, эъгиқоди мустаҳкам бўлганлигининг нишонасидир. Биргина Домалла ва Сайидато

маҳалласида 1920 йилларда мулло Асатилло, сўфи Раҳмонкул Ҳожи муфти, домулло Ҳожи, мулло Абдуқаҳҳор, мулло Райимкул, қори Ҳақберди, мулло Маҳмаражаб, мулло Раҳмонберди, сўфи Толиб, мулло Шокирота, мулло Раҳмонкул, мулло Супонкул, мулло Эшонкул, мулло Ёркул, қори Маҳмуд, мулло Бобо, мирзо Кароматилло, мулло Супон, бобои Хатиб, ҳожи Чўли, ҳожи Носир, қори Содик, мулло Саййидхон, мулло Атохон, мулло Обидхон, мулло Қобилхон, мулло Ёқубхон, мулло Аслонхон, мулло Ислонхон, мулло Усмонхон, мулло Қарохон, мулло Баходирхон, мулло Абдуҳоликхон, мулло Абдувоҳидхон, мулло Муфтиллохон, мулло Мададхон, мулло Тўраҳўжа, мулло Жалолхон, мулло Муқимхон хўжа, мулло Тўраҳон ва бошқалар каби забардаст зиёли ва саводхон инсонлар яшаган.

Нурато шаҳридан шимолга қараб 4 км юрсангиз эшон Саиджон қишлоғига кириб борасиз. Беихтиёр назарингиз мўйсафид Нур қалъаси харобаларини эслатувчи кўҳна қалъа колдифига тушади. Бу кўргон Нур қалъасининг шимолий кузатув нуқтаси. Қалъанинг тахминан ўрталарида мўъжазгина макбара бор. Бу Хўжа Аҳмад кибор макбарасидир. Хўжа Аҳмад кибор исломда маълум ва машҳур бўлган ўн бир Аҳмадларнинг бири бўлиб, маҳаллий халқ тилида "ёздаҳ Аҳмад" деб улуғланади. Макбара қаровчиси Иброҳим бобо Тошпўлатовнинг айтишларича, Хўжа Аҳмад кибор Хўжа Аҳмад Яссавий тариқатини Нуротада гарғиб этган улуғлардан бўлиб, бу азиз инсон ҳақида факат ривоятлар сакланиб қолган.

Хўжа Аҳмад кибор қабр тошининг юқорисидаги катталиги сопол косадай келадиган гулсимон нақшга эътибор берайлик. Ушбу нақш ўнта тенг радиусли бўлақларга бўлиган ва улар араб алифбосидаги сўзлар билан тўлдирилган. Нақшнинг ўртасида Хўжа Аҳмад Яссавий номи қайд қилинган бўлиб, атрофидаги ўнта бўлақларда шайхлар номи битилган. Нуратолик Ҳожи Аҳмад ва мулло Темиржонлар ёрдамида ёзувларни ўқишга муяссар бўлдик. Булар: Шайх Аҳмад Мурсал, Шайх Аҳмад кибор, Шайх Аҳмад Хараб, Шайх Аҳмад аркомаст, Шайх Аҳмад

Ҳамбоя, Шайх Аҳмад Журжоний, Шайх Аҳмад Сарбоз, Шайх Аҳмад Ҳазравия, Шайх Аҳмад Мозий, Шайх Аҳмад даванда.

Туркистонлик Абдулмажид Қори Ашраф ўғлининг ахборот беришича, Аҳмад Яссавий мақбараси ёнидаги 2 тонна келадиган етти хил маъдандан куй ил гаи қозонга суяб қўйилган туглар ўн битта бўлган ва бу туглар "ўн бир Аҳмад туглари" деб аталган экан.

Этнограф олим Хаёт Исмоилов Аҳмад Яссавий "Девону хикмати"нинг бир нухасида доирасимон шакл ва ёзуви билан муҳрни эслатувчи нақш борлигига эътибор беради. Бу нақш ҳам ўн бўлакка бўлинган бўлиб, ҳар бўлакда юкорида номлари келтирилган шайх номлари битилган ва энг ичкарисидаги кичик доирада шайх Аҳмад Яссавий номи ёзилган экан.

Ўн бир Аҳмадларнинг бири бўлган Хўжа Аҳмад киборни халқ улуг аллома сифатида зиёрат килади.

Нурота минг йиллар давомида қўплаб авлодларни ўз бағрига олган уларнинг маданиятларини ўзида акс эттириб авайлаб асраб келаётган нурли ўлка. Кўҳна тарихимиз чорраҳаларидан бири шу ерда бўлганлигига шак-шубҳа йўқ.

Шаҳарнинг номланишига келсак. Нур атамаси аслида рўшнолик. ёруглик маъноларини англатади. Шаҳар жанубидаги тоғ этагида мукаддас чашма мавжуд. Чашмадан ҳар баҳор ва ёз фаслида эрталабки куёшнинг шаффоф нури таъсирида тараладиган беҳисоб сержило нурлар барчани лол қолдиради. Унинг гаройиб мўъжизали қудраги олдида лол қолади киши. Табиий- илохий нурнинг порлаб ён атрофга ёғдуланиши, нур сочиши, ато этиши, бахш этиши шаҳарнинг Нурато деб аталишига сабаб бўлган. Чашма ёнидаги саричашма - Панжоб кудуги ҳам Нургулато номи билан машҳурдир.

Тарихий манбаларда Нур Бухоронинг манзилгоҳ- ларидан бири сифатида тилга олинади. Баъзан у Бухородан олдин ҳам мавжуд бўлганлиги ёзилади. Муаррих Абу Бакр Наршахий "Ер юзида Бухородай шаҳри азим бўлмасидан илгари қишлоқлардан

баъзилари бўлган эди. Нур, Вардона, Исфона шулар жумласидандир", -деб ёзади.

Нур шахрининг дастлаб қачон пайдо бўлганлиги хусусида халқ тилида турли ривоят ва афсоналар мавжуд.

Нур шахри ҳақида дастлабки маълумотларни биз мўътабар тарихий манбалар - Абу Бакр Наршахийнинг (899-959) «Бухоро тарихи» асарида, Шарафиддин Али Яздийнинг «Зафарнома»сида, Абулғози Баходирхоннинг «Шажараи турк» асарида, Ҳерман Вамберининг «Мовароуннахр тарихи» асарида учратамиз. Шунингдек, устоз Садриддин Айнийнинг «Эсдалик- лар», академик Б.Ғофуровнинг «Тоҷикон», Н. Неъматовнинг «Сомонийлар давлати», Муқимийнинг «Таиобчилар» шеърида шахар Нур, Нурато сифатида талкин этилади.

Жуллобий ал - Ҳужвирийнинг «Кашф ал - маҳжуб» асарида (X аср) «Темурнинг яқинларидаи бўлган Бобо Ҳокий авлиёнинг қабри .Нур тоғидадир... Шайх Илёснинг қабри Нур тоғидадир» деган маълумотларни учратамиз.

Шарафиддин Али Яздийнинг «Зафарнома» асарида шундай маълумот келтирилади:- «...қасрнинг (Богишамол, Самарканд) саҳнига мармар тошлардан ва кўхи Нурдан келтирилган тошлардан шундай чиройли килиб ётқиздиларки, ақл хайрон қолади, уларнинг латофатидан бошдан куш учиб кетади».

Нур шахри хусусида айтиб келинаётган ривоятлар орасида энг қизиқарлиси "Фарханги Сарханг" афсонасидир. Ровийларнинг айтишларича, босқинчилар шахарни забт этганида шахар жанубидаги чашма устига арш билан кўкдан нур ёғилиб атрофии мунаввар этиб турганлигини кўриб баҳри диллари очилади. Босинчи лашкарбошилардан бири Фарханги - Сархангга - «Мен келгунча тоғ устига шундай бир қалъа қургинки, мендай лашкарбошилар уни ололмасин»,- дейди. Қисқа муддатда тоғ устида мустаҳкам қалъа қад кўтаради. Тинимсиз жангу жадаллардан ҳориган босқинчи лашкарбоши кунлардан бир кун Нур шахри остонасида пайдо бўлади. Тоғ устида қад ростлаган хайбатли Нур қапъасини кўриб хайрон бўлади. Чунки шахар

мустаҳкам девор билан ҳам ўралган, шаҳарга кириш амри маҳол эди. Лашкарбоши шаҳарни қамал қилиб, бирин-кетини ҳужум уюштиради. Лекин шаҳар таслим бўлмайди. Ноилоҳ қолган лашкарбоши ортига қайтиб кетади.

Бошқа бир ривоятда Муҳаммаднинг меърожга чиққанлиги ва Расулulloҳнинг муборак назари ерга тушса ернинг бир нуқтасидан нур порлаб чиқиб, Оллоҳнинг кўшики нурга ғарк бўлиб турганлиги ривоят қилинади.

Шаҳарнинг иккинчи Нурота атамасидаги «ота» илохий муқаддас зиёратгоҳ маъносидан ишлатилади. Аслида Нур ота бу тарихий шаҳе - машҳур ислом илоҳиётчиси Шайх Абул Ҳасан Нурийга нисбатдир. Нур ва Нурато атамаси узок йиллардан буён айтилиб келинган. Нурота атамаси эса XX аср бошларидан тилга олина бошланган.

Нур ҳақида каламга олинган ривоятларнинг бирида катта бир қарвон тўхтаб, тунни тоғ бағрида ўтказибди. Улар эрталаб уйғонганларида ажойиб бир сирли мўъжизанинг гувоҳи бўлишибди. Рўпараларида қандайдир шуъла тобора равшанлашиб нур таратармиш. Кечаси ҳориб, чарчаб келиб, эрталаб мўъжизани кўрмаган одамларни кўрқув ва ҳаяжон босибди. Улар секин-аста бориб кўрсалар тоғ этагида ажабтовур чашма сувлари мавжланиб турар ва ундан нур кўринарди. Чашма суви шунчалик тиниқ эканки, йўловчилар ҳеч қачон бундай беғубор сувни учратмаган экан. Улар - Худо бизга нур ато қилди деб сув ичиб, баҳра олиб Оллоҳга шукроналар қилишибди.

Нурота ҳақидаги барча ривоятлар замирида, манбаларнинг туб мағзида Нур, Нурато, Нурота атамалари пайдо бўлишида чашма суви нурдек товланиб туради.

Нур чашмаси табиатнинг ноёб тухфаси бўлиб, минг йиллар давомида она заминга оби ҳаёт, инсонлар қалбига нур бағишлаб келади. Академик Яҳё Гуломовнинг фикрича, Нур чашмасининг пайдо бўлиш тарихи бир неча минг йиллик узок ўтмишга бориб такалади. Дарҳақиқат, бу табиий мўъжиза мураккаб табиий жараёнлар нағижасида пайдо бўлган. Нур чашмаси илк бор

горларда яшаган аждодларимиз - ибтидий одамларга хизмат килган бўлса ажаб эмас.

Нур - манзилгоҳ сифатида чашма атрофида асрлар давомида бунёд бўлган. Шу ўринда маҳаллий аҳолининг она шахрини Нур (яъни чашма) - ато этган (яратган) манзилгоҳ - Нурато дейишини ҳам эслаш кифоя. Нур чашмаси ўзининг тўрт ариғи бўлмиш «қон томирлари» билан бу сўлим гўшага «жон» ато этиб тургандай. Баъзи манбаларда Нур атамаси хақида кўйидаги маълумот учрайди: Нур - ўзи ила зоҳир бўлган ва ўзгаларни зоҳир килган.

Чашма суви «Чашма» мажмуасида дастлаб иккига бўлинади ва улар «Оби роста», «Оби чаппа» деб номланади. Оби роста ўз навбатида «Марги козий», «Марги хоний», Оби чаппа эса Дуоба маҳалласида «Марги миршакар», «Марги миргадо» ариқлари орқали шаҳарга таралади. Ҳовлилардан ўтган ариқ сувлари махсус жойларда халқ фойдаланиши учун кўчага чиқарилган ва обгир деб аталган.

Қадимдан шаҳар аҳолиси чашма сувидан унумли фойдаланишган. Қиш фаслида тўрт ариқ (марг) суви шаҳар четидаги махсус сардобасимон гўрт ҳовузга тўпланган. Шаҳардаги эски маҳдллалардан бири ҳозир ҳам Ҳавузак деб аталишига сабаб шудир.

Чашма суви асосан икки йирик сув манбаидан иборат.

Нур чашмаси 18x10 метрли даргот-ҳовуздан иборат бўлиб, у шимолга томон оқади. Сув ҳажмининг асосий қисми ҳовузнинг қумлик ва тошлар орасидаги ўнлаб (чашм) кўзларидан қайнаб чиқади. Ширмоҳи балиқлари атрофида ғужгон ўйнаётган сув кўзларини бемалол кузатса бўлади.

Чашма суви тоғ ичидан, тошлар орасидан сизиб ўтаркан, у ана шу тошлардаги турли хил кимёвий бирикмаларни, тоғ жинсларидаги хар хил элементларни эритиб ўзи билан олиб келади. Минераллашган сувлар ер юзига чашма бўлиб отилиб чиқади.

Чашманинг ғарб томонидаги саричашма - Панжоб қудуғи маҳаллий халқ тилида Нургулато деб номланади. Нургулато

қудуғидаги беш панжадан окиб чиқаётган сув кўприк орқали тўғри чашмага бориб қуйилади. Панжоб суви бутун чашма сувининг учдан бир қисмини ташкил этади.

Учинчи кием сув даргогга Нур қальғаси остидан окиб чиқаётган бешта ариқ орқали тўғридан-тўғри келиб қуйилади.

Чашма ховузининг курилиши ҳақида бир ривоят бор. Ривоят килишларича, Бухоро амирининг сеvimли фарзанди оғир дардга чалиниб қолади. Аммо бирор бир табиб амирнинг ўғлини даволай олмайди. Амирнинг газабидан кўрққан табиблар - "Ўғлингизни тоза ҳаволи, шифобахш сувли, сокин бир гўшага олиб бориш керак", - деб маслаҳат беришибди. Амирнинг одамлари излай - излай тоғ тагидан сизиб чиқаётган ғаройиб бир чашмага дуч келишибди. Чашма атрофи бағоят гўзал, суви эса шифобахш экан. Амирнинг буйруги билан шаҳзода дарҳол олиб келтирилибди. Хунарманд усталар томонидан чашма ҳовузи кенгайтирилиб атрофига тошлар терилибди. Амирнинг ўгли ҳар куни чашмада кайикца сузар, мусаффо тоғ хавосидан нафас олар, чашма сувидан мириқиб ичар экан. Шаҳзода кундан- кунга ўзгариб, юзлари лоларанг бўлиб тез орада батамом соғайиб кетибди.

Нур чашмаси Ўзбекистоннинг энг серсув чашмаларидан бўлиб, ундан бир сонияда 380-400 литр сув қайнаб чиқади. Чашма денгиз сатҳидан 524 метр баландликда жойлашган. Хусусан чашма сувининг хуштаъм, рангсиз, хидсиз, юмшоқ, ширинлиги, бир литри таркибида хлор, сульфат, калий, магний, кальций, кремний, карбонат, натрий, олтин, кумуш ионлари каби ўн олтита микроэлементлар борлиги аниқланган. Ҳарорати эса ҳайратомуз, кишин-ёзин доимо бир хил холатда $+19,5^{\circ}\text{C}$.

Академик К.З.Зокиров, асрлар оша Нуратонинг донғини оламга ёйиб келаётган нарса - бу унинг чашмасидир, - деб бежиз айтмаган. Дастлаб чашма сувини 1912 йилда рус олимлари Александр Димо ва кейинчалик профессор Николаевлар текширганлар ва сув таркибидан 8 хил шифобахш микроэлементларни топганлар. Химик олим А.М.Музаффаров

эса чашма суви таркибида 20 хил менераллар борлигини аниқлаган.

Рус олими Н.А.Кенесарин - «Нур чашмаси таркибида бир қанча микроэлементлар ва кимёвий бирикмалар мавжуд бўлиб, бу инсон организми учун зарур бўлган шифобахш сувдир», - деб ёзган. Абу Абдулло Рудакий эса «Дунёда иккита нур бор. Бири қуёш нури, иккинчиси Нур чашмасидир», дея чашмамизни улуғлаган.

Нур чашмаси ва унинг атрофидаги табиий - антропоген ландшафт ноёб кўриқхонадир. Бу ерда табиий (чашма ландшафта), биологик (ширмоҳи баликлар), меъморий (масжид, Мадраса ва қабрлар), археологик (Нур калъаси), тарихий (Нур тарихи шу ердан бошланади), тиббий (шифобахш чашма суви) ёдгорликлар бетакрорлиги, уйғунлиги билан дунёда ягонадир.

Олимларнинг фикрича, Нур чашмасининг геологик ёши минг йиллар, чашма атрофидаги маданий қатлам эса 35-40 минг йилга тенгдир.

Нурота туманининг ер юзасидаги тоғлари герцин тоғ бурмаланиши даврида 300 миллион йил илгари шакланган бўлиб, текисликлари неоген даврида бундан 25-27 миллион йил илгари ҳозирги кўринишини ола бошлаган.

Нурота туманининг ҳозирги кўринишига эътибор берсак, Нур текислиги тахминан учбурчак шаклида бўлиб уч томондан Нурота тоғлари, Оқтов ва Қоратов тизма тоғлари билан ўрапган. Нурота туманида учта текислик - Нурота. Арасой ва Қизилкум текисликлари мавжуд.

Нурота текиолигининг чўлга туташ қисмида учта чашма - Нур чашмаси, Деҳибаланд ва Ғозгон чашмаси оқиб ётади. Нурота тумани ер майдони 6531 кв.км. бўлиб, аҳолиси 85000 кишини ташкил этади. Нурота шаҳри ер майдони 21,4 кв.км. бўлиб, 4 та гузар, 36 та маҳалла бор. Аҳолиси эса 30 минг кишидан иборат.

Нурота тумани Ўзбекистоннинг қоқ марказида бўлиб
Нуротадан Навоийгача 64 км, Бухорогача 180 км, Самаркандгача
190 км, Тошкентгача 480 км.

Мустақил республикамизнинг бугунги ижтимоий- иктисодий,
маънавий ҳаётида асрларга тенг ўзгаришлар юз бермоқда. Шаҳар
ва кишлоқларимиз ободонлашиб, кўркамлашиб бормоқда.
Миллий анъаналаримиз, асрий кадриятларимиз, кўҳна
тарихимизни ўз бағрида авайлаб сақлаб келаётган Нур шаҳри ҳам
шу кунларда тобора чирой очмоқда. Ўзбекистоннинг энг ардоқли
гўшаси саналган Нурота доимо саёҳатчилар ва хорижий сайёҳдар
билан гавжум. Улар бу кўҳна шаҳарнинг бой анъаналари, улуғвор
тоглари, сўлим табиатидан завқ олиб она табиатнинг буюк
яратувчилиқ куч-кудратига тасаннолар айтишади.

Нуротага ҳозирга қадар жаҳоннинг 50 дан зиёд
мамлакатларидан хорижий сайёҳдар ташриф буюрганлар.
Француз сайёҳи С.Жерарнинг «Ўтмишда Нур, «Нури Бухоро»
деб аталган, Буюк Ипак йўли устидаги бозорларига эга бўлган
Нурато яна жаҳон бозорига айланиши керак», деган фикри аини
хақиқат. Нурота келажакда мустақил Ўзбекистонимизнинг
муқаддас шаҳарларидан бири сифатида ўз мавқеини тиклаб обод
шаҳарга айланиб бормоқда.

**Шавкат Исмоилзода,
Рустам Ақмедов.**

НУРАТО

Бобораҳим Машираб

Пирни амрин дилга жойлаб келибман мен Нурато,
Чун саломат еткур анда ҳолуку арзу само.
Ҳар киши келса умид айлаб бу даргоҳга яқин,
Ноумид килма кулингни бул туфайли Нурато.

Нечалар орзуни килиб топмас муроду Чашмага,
Чун муродига еткургин сан туфайли Нурато.
Нечалар шак келтириб қилмас писанд бу чашмани,
Лутф этиб кулфи дилингни оч туфайли Нурато.

Ҳар киши бул Чашмага келса еса лукма таом,
Оташи дузах харом қилгил туфайли Нурато.
Ман бу Чашмага келиб етдим муродимга эгам,
Жумлани еткур муродин сан туфайли Нурато.

Бир муродим шул эди етсам пиримни олдига,
Ҳеч муродим кол мае эрди бул туфайли Нурато.
Чашмадин сувлар ичдим, едим таомин мен тўйиб,
Лукма жаннат насиб қилгил туфайли Нурато.

Ким кадам кўйса бу йўлга хоҳ шоҳ, хоҳ факир,
Ранж-рохин зое этма бул туфайли Нурато.
Машраби шўридийдаман еткурвил Қашкар мулкига,
Қилма шарманда пиримга бул туфайли Нурато.

«Нурато қиссаси» ривояти хакида

1988 йили Чашма мажмуасида «Ўлкашунослик музейи» ташкил этилган. Ушбу музей чашма соҳилида «Панжвакта» Катта Гумбаз масжидида уз фаолиятини бошлаган. Музей 2003 йили Нурота халкининг суюкли фарзанди прокуратура генерал и Рустам Мухаммедов томонидан куриб берилган янги иморатга кўчиб ўтди ва уз фаолиятини бошлади.

2003 йилдан бошлаб музей «Нурота табиий - меъморий мажмуаси музейи» дея номланди ва у ерда доимий равишда илмий тадқиқот ишлари олиб борилмоқда.

Узок изланишлар натижасида Исфара шаҳрида яшовчи Очохон Алпомишзода деган онахоннинг хонадонидан бир китоб топилди. Бу 1324 ҳижрий йилда Эшон Тўрахўжа матбаасида

кўчирилган «Амир Адхами саҳоба» китоби бўлиб, унда «Нурато қиссаси» эътиборимизни жалб этди. Рисола асосан диний ривоятлардан иборат бўлсада, Нур шаҳри ҳақида юксак кўтаринкилик руҳида ёзилган фикр ва мулоҳазалар ўқувчи учун ниҳоятда қизиқарли. Ривоятда келтирилган Нур чашмаси узра ҳар йили баҳор ойларида пайдо бўладиган Нур айна ҳақиқатдир.

Ривоят шундай бошланади:

*Эшитинг айтайин ман вир ҳикоят,
Қилай бир нектахи ширин ривоят.*

*Ки Абдуллоҳ эрди ибн Масъуд,
Расулуллоҳдин қилди ҳикоят.*

Ушбу рисола матни тақризлар билан (Ш. Исмоилзода «Илғор чорвадор» газетаси) матбуотда босилгач, унинг нусхапари нуратолик эшон Наимжон Ҳалилов, ҳожи Шодибой Фозилов, домла Хайриддин Исмаев, домла Каримтош Аҳмадқуловларнинг ҳам хонадонларида борлиги аниқланди.

«Нурато қиссаси» рисоласи 1990 йили 10 октябрда Нурота туман газетаси «Илғор чорвадор»нинг икки сониди босилиб чиқди ва оммага манзур бўлди. Ушбу рисола асли форсий тилда ёзилган бўлиб, номаълум муаллиф томонидан назмда туркийга ўгирилган. Рисола 2004 йили китобча шаклига келтирилди (нашрга тайёрловчи Ш. Исмоилзода) ва Бухоро нашриётининг руҳсати билан (муҳаррир С. Салим Бухорий) чоп этилди.

2005 йили нуроталик журналистлар С. Умрзоқов, О. Умрзоқовлар «Нурота чашмаси» (Тошкент «Фан» нашриёти) рисоласида Ўзбекистон Республикаси ФАнинг Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институтида сақланаётган «Нур шаҳри»га тегишли қўлёзмаларни ўрганиб умумлаштириб, китоб холида чоп эттириб савоб иш қилдилар. Буларнинг энг муҳимлари «Рисола дар баёни шаҳри Нурато», иккинчиси «Дар

баёни вилояти Нур ва Чашмаи он» ва «Рисолаи хазрати Нурато» бўлиб, учинчиси юкоридаги хар икки манбани тўлдиради.

Биз куйида ушбу рисоалардан парчалар келтирамиз:

Биринчи рисола ривояти:

... Абдуллоҳ ибн Масъуд хазрати Расулуллоҳдан бундай ривоят қилгандирки: «Меърож кечасида тўртинчи осмонга етдим, бир кўшк курд им. орастадир, атрофлари нурдан қандиллар билан уралган. Сўрадим: «Илоҳий! Бу қандай нурдир?» Хитоб келдики: Бу мавзе сизнинг

умматларингизникидурки, дунё осмони тагидадир, Мовароуннаҳр заминидадир. Уни «Нур шаҳри» дерлар».

Иккинчи рисола ривояти:

... Жаброил айтди: «Қай бандаки, Нур заминида икки ракаат намоз ўқиса бас, ул банда гуноҳлардан пок бўлмай, худдики, онадан туғилган кунидаги мисол.

Учинчи рисола ривояти:

...Пайғамбар айтдилар: «Хар ким Нур аҳлига рўбарў ' бўлса, гўё Мен билан учрашибди, яъни Менинг дийдоримга етишибди».

Азиз ўқувчи!

Зарафшон дарёси Мовароуннаҳрнинг олтин узуги бўлса, Нур чашмаси унинг ёқут кўзидир. Нур, Нурато, Нурота номини машхури жақон қилган Чашма ва унинг атрофидаги қадимги маданият нафақат ўзбекистонлик саёхатчиларни, балким хорижий сайёҳларни ҳам лол қолдириб келмоқда. Улар тарихимизни қандай эъзозлашимизни, аждодлар руҳига нисбатан ҳурматимизни кўриб тасаннолар айтишмоқда.

Бугунги кунда Чашма ва унинг атрофида оламшумул таъмирлаш ва қурилиш ишлари амалга оширилди. Чашма шарқона руҳда обод қилинди ва ўз кўркини кўз - кўз қилмоқда.

Мустақил Ўзбекистоннинг улкан мозий китобидаги энг кўхна шаҳарлардан бири Нур ва унинг чашмаси узра нур доимо порлайверсин.

Қуйида биз Исфара ва Нурота шаҳарларидан тогшлган "Қиссаи Нурато" ва "Рисолаи Нурато" китобларини (иккаласининг матни бир хил) ўқувчилар ҳукмига ҳавола этамиз.

Нурато қиссаси (ривоят)

Эшитинг айтайин ман бир ҳикоят,
Қилай бир нектахи ширин ривоят.

Ки Абдуллоҳ эрди ибн Масъуд,
Расуллуллоҳдин қилди ҳикоят.

Муҳаммад Мустафони ҳақ-таоло,
Ҳаммадан афзал айлаб қилди аъло.

Бошига кийдирубон хилати тож,
Ҳабибин иззат айлаб элти меърож.

Анингустиди кўрди кўшки аъло,
Ажаб ораста турфа муссафо.

Эди ул кўшкни гирдогирди анвор,
Ки қандай бебаҳо ул тахт пур аз нур.

Ажаб ҳайрон бўлиб қилди муножот,
Тиладим ҳақ-таолодин бу не ҳожат?

Деди, эй ҳолиқи парвардигоро,
Санга маълум пинхон ҳам ошкоро.

Нечук жойдур бу манзилни баён эт?
Тамоми сар то по нурдур аён эт.

Нидо келди Мухаммадга худодин,
Эшитгил ушбу мавзени ки мандин.

Бу манзил умматингиз жойи бўлгай,
Тамоми анбиё дилхоҳи бўлгай.

Бўлур ул жой тахти осмони,
Санинг умматларинг қилгай макони.

Бўлур бу жой ба се Дунё юзига,
Кўрингай бу азиз элнинг кўзига.

Эрур отини сўрсанг Нур шахри,
Киши кўрса очилур турфа баҳри.

Яна айтди худойим ё Мухаммад,
Эшитгил айгаин ман бир ҳикоят.

Санинг умматларинг килса зиёрат,
Кўтарса бош ҳокидин қайси уммат.

Шаҳидлар хелидан тургай ул одам,
Қиёмат шиддатидин чекмагай гам.

Худо ул бандага қилгай иноят,
Насиб этгай анга хурони жаннат.

Эшитиб ул нидоларни Мухаммад,
Муборак хотири хуш бўлди беҳад.

Дедилар. орзу қилдим ба як бор,
Кўнгул чун моил айлаб бўлди афгор.

На бўлгай ул ера ман икки ракаат,

Намоз ўқуб ани қилсам зиёрат.

Ўшал дам ҳақ-таоло қилди фармон,
Ки Жаброил билла Микоил икковлон.

Ки етмиш минг фаришта билла боринг,
Кўтариб бул ера олиб келинглар.

Худо амри бирла жумла фаришта,
Тушиб кўкдин ани қилди саришта.

Замини Нурдин ерни кўтариб,
Чиқарди осмони чаҳорумга олиб.

Расуллуллоҳ Буроғдин тушди дарҳол,
Икки ракаат намоз ўқуди фил ҳол.

Намоздин фориғ ўлуб ул шахдин,
Сувол этдилар ул дам Жаброилдин.

Аё эй Жаброил ба як Саттор,
Манга сан ушбу сирни айла изҳор.

Мани умматларимдин оми ҳам хос,
Зиёрат қилмоққа борса ба ихлос.

Чекибон йўлда ҳар кас ранжу меҳнат.
Ки бул Нур шахрини қилса зиёрат.

Икки ракаат намоз ўткурса ҳожаг,
Ва ё такбир дебон қилса муножот.

Ва ё ҳақ зикри бирла бўлса машғул,
Не микдори фазилат топгай ул?

Дедилар, Жаброил ким ё Муҳаммад,
Худонинг раҳматидур анга беҳад.

Ки ҳар кас келса-бу Нурга, ба ихлос,
Топар ажри азим ул сарвари ноз.

Ўқуса ҳар киши анда намози,
Икки ракаат қилиб ажри-ниёзи.

Ва ё такбир ва ё тахлил ва тасбех,
Дебон ҳақ зикрига, ўлтурса моил.

Ўшал касни билинг рўзи қиёмат,
Худойим айлагай анда каромат.

Сабоҳгурдин кўтариб бошин ул дам,
Шаҳидлар хелидин тургайлар ул дам.

Тиласа сидқи дилдан қайси одам,
Дуосини худо кил гай ижобат.

Ани ҳар ҳожатин килгай равони,
Қилур жойини қам садру жаҳони.

Ки ҳар кас ғусл қилса чашмаи об,
Гуноҳдин пок килгай фардух боб.

Ки гуё онасидин янги пайдо,
Гуноҳдин колмагай бир зарра тандо.

Ҳар он кас Нурдин лукма таоми,
Тановул айласа гар субҳи шоми.

Агар ул чашмадин нўш айласа об,

Сабуҳ кавсардин етгай боз сероб.

Икки дунёга анга эртаю-кеч,
Ёмонлик юзини кўрсатмагай ҳеч.

Фазилатдин анинг жуз Ҳақ Таоло,
Билиб-билмас худодин ўзга асло.

Ўшал банда учун битгай бир оти,
Жавоҳир бирла нурдин пок зоти.

Қилур Ҳақ оташи дўзахдин озод,
Қиёмат кунида айлагай шод.

Ҳар он кас айласа Нурдин ибодат,
Сабоҳ ул бандага рўзи қиёмат.

Берур қулли малакларни савобин,
Очар юзига жаннатнинг бобин.

Ҳар он кас Нурга бориб тутса савм,
Ба ихлоси тамом била чу бир явм.

Ўшал касга билинг ким ҳақ-таоло,
Икки дунё азобин бермас асло.

Сирот кўпригидин ким дар қиёмат,
Ани Ҳақ ўткурур андин саломат.

Беҳиштга дохил етгай қаҳру-азобин,
Кишиким Нурга келса ўлса ногоҳ.

Эшитинг ҳукми ҳақни эй шахдншоҳ!
Ки гўё осмони хафтумга ул мард.

Ўлубдур ул эшит аё сохиби дуруд,
Киши гар мардуми Нурга мулоқот,
Кўришсалар ки ҳам сохиб каромот

Мухаммад билла гўё кўришди,
Кўришубон анинг ҳолин сўрашди.

Анга оташи дўзах ҳаромдур,
Халойиқ ичра бул сўз эрди машхур.

Киши гар борса ва қилса зиёрат,
Ўшал кас қилса шабу рўз истиқомат.

Расулуллох деди албатта зинҳор,
Кетурманглар бу сўзга шак як бор.

Эшитмасам бу сўзни Жаброилдин.
Қулоғим кар бўлсин дедилар ул чин!

Ки Жаброил айтдилар эй шохи Мухтор,
Килойин бу хадисни сизга изҳор.

Бу сўзни Исрофилдан ман эшитдим.
Эшитибон муни ман сизга айтдим.

Қулоғим кар бўлсин эй шохи олам!
Ки андин бу қадис эшитмасам ман.

Яна Исрофил айтди ман ҳам эй шох,
Манга Азроил айтди бўлгил огоҳ!

Ки андин май эшитдим қилдим изҳор,
Қулогим кар бўлсин йўқса бо як бор!
Худой ҳажда оламдин эшитдим,

Эшитиб бу ҳадис кўнглимда тутдим.

Деди Азроил ул дам ё Мухаммад,
Худонинг дўсти эй маҳмуди Ахмад.

Кўриб ман тахтаи лавҳда битилгон,
Ки бешак маҳзу ичра аён.

Эшитмасам баногоҳ кўрмасан ман,
Қулогим қар бўлсин ҳақ бил муни сан!

Икки кўзим кўр бўлсин эй шох,
Муни лавҳ узра кўрмасам ба ногоҳ.

Мухаммад айтдилар зинҳор ба зинҳор,
Муни жохиллара қилманглар изҳор.

Мунофиқлар бу сирдан бўлса огоҳ,
Қилурлар кори ношарий баногоҳ.

Бўлур мағрур қилур кори хатони,
Ўтар деб ҳар гунохимиз худой.

Аларга бўлмагай иймон ва тасдик,
Тутинг пинҳон алардин сир ба таҳқиқ.

Дедилар Хўжа Исмоил Бухорий,
Алардин колди бу накл ёдгорий.

Ўшал санги миёнаи чаш май об,
Мунингдек айтдилар ул дури ноёб.

Ўшал тошни билинг Искандари шох,
Ки Зулкарнайн қўйибдур бўлгил огоҳ!

Муборак кўллари билла кўтариб,
Азизлаб қўйдилар сув ичра солиб.

Хар он кас чашмага кирса баногок,
Ўшал сангни топиб эй марди огоҳ.

Юзин суртиб юрагин молиш этгай,
Ўшал касни худойим рахмат этгай.

Ўшал каъба билинг Қодир илохи,
Берур бемор иллатидин паноҳи.

Омон сақлар яна етмиш балодип,
Иноят кўргуси ул Қодир худодин.

Яна айтди Абу Ҳафиз Киборий,
Бухоро юртида бир диёр дейди.

Ки ман харгиз набинам дар вилоят.
Чу бехтар рафтан дар Нур зиёрат.

Ки хар кас сидқидилдин Нурга борса.
Ки хоҳ зинда бўлса, хоҳ ўлса.

Кадам қўйса кадам билла ба ихлос.
Ҳамма касдин ўшал фозилтарин нос.

Дедиларки Муҳаммад шоҳи Мухтор.
Сўрадим Жаброилдин ман ба як бор.

Бино қилди нечов одам бу шаҳарни,
Киши курса очилур турфа баҳри?

Дедилар Жаброил эй шоҳи Мухтор,

Қилай Нурнинг васфин май ба як бор.

Хуруш айлаб Искандари подшоҳи,
Борибон чикдилар болои кўҳи,

Зиёрат этмак ул тахти гавҳар,
Юруш этди ба фармони илоҳий.

Борибон киштини қилди зиёрат,
Неча вақт қилди кўҳ узра ибо дат.

Худонинг тоатиға эрди машгул,
Назар айлаб баногоҳ Нур тараф ул.

Қулар арш била кўкдин нур тўкилур!
Хаводин барф-борондек чу ёмгир.

Ёғар сарчашманинг устиға доим,
У ерга Нур ато этди худойим!

Кўриб бу сирни Искандар баногоҳ,
Жўноди Нур тарафға анда ул шоҳ.

Борибон кўрдилар жойи муаттар,
Суви айни мисол оби кавсар.

Ажаб сарчашмаи ул босафои,
Фазилатли ажаб турфа жойи.

Кўрибон завқ этиб очилди баҳри,
Анинг отини кўйди Нур шаҳри.

Тамошо қилдилар ҳар ён юрибон,
Ўшал сарчашма гирдин ўргулибон.

Қурарлар бир жамоат паризод,
Ўтурур базм айлаб хурраму шод.

Экан бу жой париларнинг макони,
Барини кўрди Искандари замони.

Хукм бирла гирдин қилди қўргон,
Парилар тарқалиб кетди ки ҳар ён.

Ичига неча одамни солибон,
Кўчу кўлонини кетди олибон.

Ки мўминлар зиёратгоҳи бўлди,
Мусулмон бандалар дилхоҳи бўлди.

Фазилати Нур кўпдур эй ёронлар!
Баён этмак эмас мумкин саросар.

Чу насри форси эрди бу рисола,
Пиримдан бўлди имдод ушбу қола.

Муни назм айла деб қилди ишорат,
Менингдек хастага бу чу саодат.

Пиримни амрини тутдим ба ихлос,
Ман айтдим назм айлаб аюханнос.

Ёронлар рухларин бўлди имдод,
Мадад қилгай манга хам пиру устод.

Манга бўлди хамиша рох бир байтгар,
Абу Бакру Умар, Усмону Ҳайдар.

Ҳасан билла Ҳусан шоҳи Муҳаммад,
Дилафгори иноят қилса беҳад.

Бу сўз тамом топди баъди ҳазрат,
Ўқигонлар қилинглари ҳамду беҳад.

Эй мусулмонлар қилинги ҳар йил зиёрат,
Худо қилгай сизга дар садри жаннат.

Ман бечорани ҳам ёд этинглари,
Ки ҳар йил зиёрат қилсангизлар.

Шуд ба таъфики худой лояном,
Ин китоб рўзи панҷшанбе тамом.

Ҳар ки хонад дуо тамаҳ дорам,
Зон ки ман бандаи гуноҳкорам.

Маънавият соати.

☉ Бидъат-хурофотга берилган одам то уларни тарк этмагунча, унинг қилган савобли ишларини Тангри қабул қилмайди.

☉ Кимники Тангри дуст тутиб қолса, одамларнинг унга ҳожати тушадиган қилиб қўяди.

☉ Савобли иш қилганингизда хурсанд бўлсангиз. Гуноҳ иш қилганингизда эса хафа бўлсангиз, демак, сиз ҳақиқий мўминдирсиз.

☉ Қачонки бирор гуноҳ иш қилиб қўйсангиз, у ни ювиш учун орқасидан бир савобли иш ҳам қилиб қўйинг!

☉ Қайси бирларингда жахлу ғазаб кўзиса, дархол у сукут сақлашга ўтсин.

☉ Дунёдан ўтиб кетганларнинг фақат яхши сифатларини ёд этинглар. Ёмон сифатларидан тилингизни тийинглар.

☉ Одамларга кенг қалбли бўлинглар, шунда одамлар ҳам сизларга шундай бўлурлар.

☉ Бу дунёда одамларга қаттиқ азоб берадиган кишиларни Тангри қиёмат кунда қаттиқ азоблайди.

☉ Одамларга шукур қилувчилар Тангрига ҳам 1 нукур қилувчилардир.

☉ Одамларга таом едиринглар ва ширин сўз бўлинглар.

☉ Очларга овқат беринг, беморларни бориб куринг ва ҳожатманднинг ҳожатини чиқаринг.

◉ Гарчи Хитойда бўлса ҳам илмга интилинглар, чунки илм олишга ҳаракат қилиш ҳар бир мўминга фарздир.

◉ Учрашганда қайси бирларингиз биринчи бўлиб салом берсангиз, ўша одам Тангрига ҳам итоатлироқдир.

◉ Садақанинг афзали мўмин киши илм ўрганиб, сўнг бошқа мўмин биродарларига ҳам ўргатишдир.

◉ Бу дунёда бемаъни гапларни кўп гапирадиган одамнинг гуноҳя қиёмат куни кўп бўлур.

◉ Аввало онангга, яна онангга ва яна онангга, сўнг отангга яхшилик қил.

◉ Тангри гўзалдир, гўзалликни яхши кўради.

◉ Тангри ўз бандалари ичида ғайратлисини ёқтиради.

◉ Тангри айтадики, Мен икки шерикнинг, агар бири иккинчисига хиёнат қилмаса, учинчисидурман. Агар хиёнат қилса уларнинг ўрталаридан чиқиб кетаман.

◉ Қачонки эр ўз хотинига ва хотин ўз эрига қарашса, Тангри ҳам уларга, раҳмат назари билан қарайди. Борди-ю, кафтини кафтига қўйса, бармоқлари орасидан гуноҳлари дув-дув тўкилади.

◉ Бир мўмин бемор ётган мўмин биродарини кўргани борса, босиб ўтган йўлларида жаннат боғларида юргандек бўлади.

◉ Иймонли одам ваъдага вафодор бўлади.

◉ Бойлик молу дунёнинг кўплиги билан эмас. балки нафснинг тўлиқлиги биландир.

⊗ Ҳеч бир ота ўз фарзандига хулку одобдан буюкрок мсрос беролмайди.

⊗ Илмни ўрганиб сўнг уни бошқаларга ўргатмаслик гўёки молу-дунёни йиғиб, уни сарф қилмай, кўмиб кўйиш билан баробардир.

⊗ Оддий кийим кийиш иймондандир.

⊗ Никоҳ ила турмуш қуриб кўпайинглар. Зеро, мен қиёмат куни бошқа умматлар олдида еизларнинг кўплигингиз билан фахрланаман.

⊗ Кимки қилмишига пушаймон бўлиб узр сўраган одамни кечириб юборса, унинг хатоларини ҳам Тангри қиёмат куни кечирур.

⊗ Ҳалол касбдан чарчаб ухлаган одам гунохдари кечирилган холда тунайди.

⊗ Биродари билан бир йил аразлашиб юришлик унинг қонини тўкиш билан баробардир.

⊗ Мўмин мўминнинг кўзгусидир. Мўмин мўминнинг биродаридир, унга маиший ишларида ёрдамлашади, йўқлигида моли ва обрўсини ҳимоя қилади.

⊗ Мўмин киши гайратли бўлади. Тангри энг кучли гайрат эгасидир.

⊗ Ёмон улфатдан яккалик яхши, яккаликдан яхши улфат яхши, жим ўтиргандан фойдали гап яхши, бефойда гапдан сукут сақлаган яхши.

⊗ Икки заиф тоифа, яъни етим ва аёл ҳаққини емоқликни сизларга харом қиламан.

◉ Кимки бировнинг бирор айбини топиб устидан кулган бўлса, ўзи ҳам шу айбига мубтало бўлмагунча дунёдан ўтмайди.

◉ Икки киз фарзандини боқиб, тарбиялаб вояга етказган одам билан мен жаннатда бирга бўлурман.

◉ Мен етимнинг кафиллигии олгаи одам билан жаннатда бирга бўламан.

◉ Хола ҳам ҳурмат бобида она билан баробардир.

◉ Дилозорларнинг ҳаммаси дўзахга маҳкуmdir.

◉ Кимки бирор мўминга озор берса, гўё у менга озор берган бўлади. Менга озор берган Тангрига озор берган бўлади.

◉ Кимки бирор миллатни дилдан севса, қиёматда Тангри уни ўша миллат сафида тирилтиради.

Мундарижа

Нурато (Тошпўлат Ҳамид)	3
Муқаддима	4
Нурота (Қўчкор Ҳомидов).....	7
Нурота муқаддас диёр.....	8
Нурато (Бобораҳим Машраб).....	25
"Нураго қиссаси" ривояти ҳақида.....	26
Нурато қиссаси	29
Маънавият соати.....	40

НУРАТО ҚИССАСИ

«Tamaddun» нашриёти. 100029.
Тошкент шаҳри, Навоий кўчаси, 30.
Тел.: (8371)244-42-65.
Факс: (8371)244-42-54

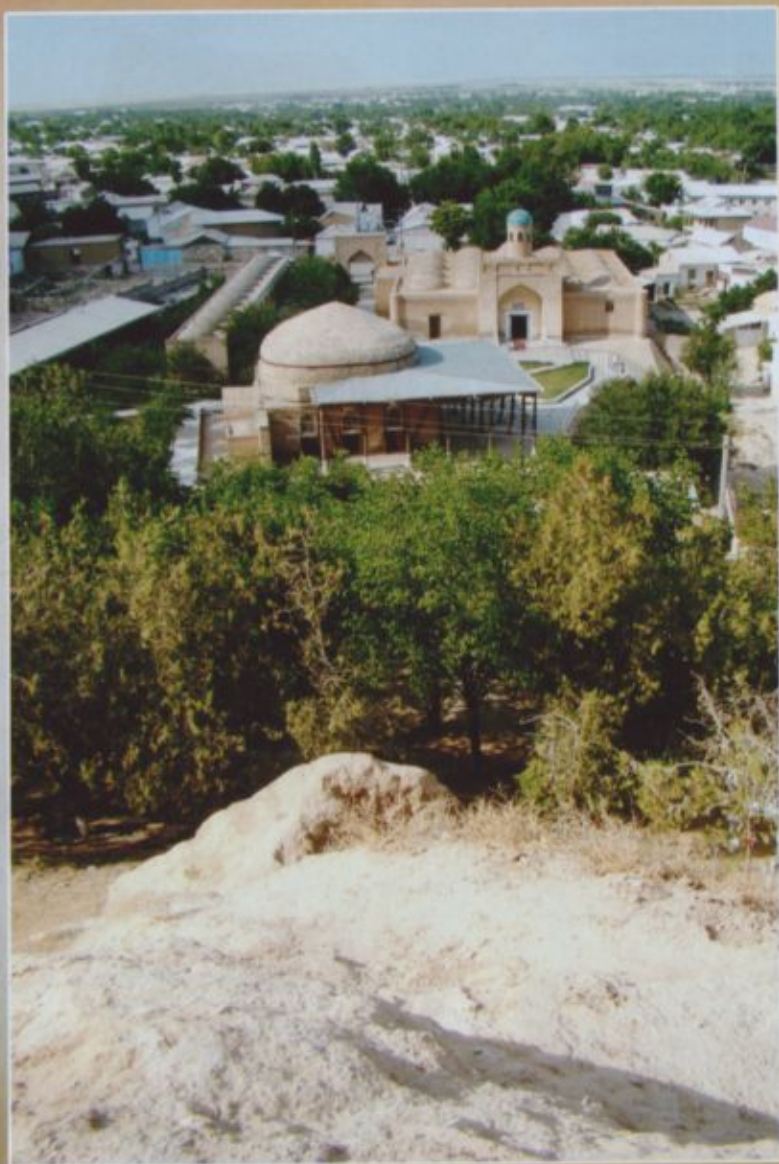
Мухаррир: Иброхим Каримов
Дизайнер: Оқил Рахмонов
Мусахҳиҳ: Райхон Яхшибоева
Рассом: Тўйнашр Рахмонов

Теришга 04.10.2010 йил берилди. Босишга 18.10.2010 йил рухсат этилди. Бичими 84x108 ¹/₃₂. Тайме гарнитураси. Офсет усулида. Нашр босма табағи 3. 500 нусхада.

«Yosh kuch matbuoti» МЧЖ босмахонасида чоп этилди. 100069. Тошкент шаҳри, Чилошор Д20-А, 9-уй.

Нурато қиссаси

Шайх Абул Ҳасан Нурий мақбараси

«Нур» қалъаси

Нурота табиий-меъморий мажмуаси музейи

Маъмуанинг кириш жойи

Чашма балиқлари

«Чилустун» жомеъ масжиди